

DUŠKO DIMITRIJEVIĆ

PRINCIP DOBROSUSEDSTVA U MEĐUNARODNOM PRAVU

Svaka ozbiljnija analiza međunarodnih odnosa koja odražava dobrosusedstvo pretpostavlja postojanje država i međunarodnih pravila koja regulišu njihove međusobne odnose. Susedski odnosi između država danas su složeniji nego što su bili u prošlosti. Ovo je posebno važno, ako se ima u vidu da susedne države često dele zajedničke vrednosti, kao što su vodni tokovi, energetske i mineralne izvore, biološko blago, kulturna baština i dr. Susedne države neretko dele i zajedničku istorijsku sudbinu i suočavaju se sa zajedničkim opasnostima poput ratova i prirodnih katastrofa. Bliža saradnja među susednim državama postala je otud imperativ za njihov dalji opstanak i odživi razvoj. Koncept susedstva nije više ograničen isključivo geografskom blizinom, već se, s obzirom na socijalni razvoj, sve više pomera ka međuzavisnosti koja se odnosi na čitav svet u kojem dolazi do globalizacije i povezivanja najrazličitijih oblasti međudržavnih odnosa koji postaju sve složeniji sa uvećanim brojem međunarodnih subjekata na međunarodnoj političkoj sceni. Sledstveno se i princip dobrosusedstva transformiše u opšti pravni princip ili običajno pravilo koje označava široki model ponašanja koji treba da omogući mirnu koegzistenciju, prijateljski dijalog, razumevanje i saradnju između država.

Ključne reči: princip dobrosusedstva, međunarodno pravo, međunarodni odnosi, Ujedinjene nacije

U V O D

Transformacija međunarodne zajednice koja se desila nakon završetka Drugog svetskog rata nužno je uticala na sadržaj međunarodnog prava dajući mu novu ulogu

Dr Duško Dimitrijević, naučni savetnik Instituta za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu, e-mail: dimitrijevicd@diplomacy.bg.ac.rs. Rad je nastao u okviru projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2024. godine“, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnoloških inovacija Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2024. godine.

i smisao. Međunarodnopravni sistem koji je nastao iz nove društvene strukture sa Ujedinjenim nacijama kao ključnim činiocem u ostvarivanju svetskog mira i bezbednosti, imao je važan zadatak da legitimiše novi politički *status quo* nakon što su se desile tektonske političke promene. Posledice ovih promena bile su u funkciji uspostavljanja novog svetskog poretka koji je pokrenuo nove globalne političke procese, internacionalizaciju svetske privrede i naučno-tehnološku revoluciju. U takvim okolnostima, međunarodno pravo postalo je više zavisno od efektivne moći međunarodne zajednice da vrši funkcije prenosa, podele i razgraničenja državnih nadležnosti.¹

Osnovni razlog za to bila je pojava šireg spektra međunarodnih subjekata od država i međunarodnih organizacija do transnacionalnih korporacija i drugih ne-državnih subjekata koji su hteli da artikulišu konsenzus u vezi sa novim principima i pravilima međunarodnog prava. Budući da taj konsenzus nije bilo lako postići, međunarodna zajednica počela je širiti svoju ulogu i aktivnosti na međunarodnom planu, što je imalo određene posledice na pravac razvoja međunarodnog prava, kao i na sam položaj država. To se najviše očitovalo kroz mnogobrojne multilateralne međunarodne ugovore i konvencije legislativnog karaktera na osnovu kojih su države sticale određena prava i preuzimale pravne obaveza *erga omnes* karaktera. Sve to, rezultiralo je time da se suverenitet država transformiše u vlast koja stvara uslove za potpuno vršenje državnih funkcija u skladu sa opštim međunarodnim pravom i u skladu sa principima komplementarnosti i koordinacije koji pored međudržavne saradnje pretpostavljaju još i saradnju između drugih subjekata međunarodnih odnosa (od međunarodnih vladinih i nevladinih organizacija do multinacionalnih korporacija i transnacionalnih preduzeća). Pomenuta društvena promena dovela je do pojačane međuzavisnosti i do postepenog razvoja koncepta dobrosusedstva koji je pretpostavljao prihvatanje i primenu zajedničkih pravila ponašanja. U tom kontekstu, države su zadržale moć da odlučuju koje oblasti međusobnih odnosa treba regulisati sopstvenom saglasnošću volja, a na koje od njih valja primeniti opšte principe ili običajna pravila koja proizilaze iz njihovog zajedničkog pravnog nasleđa.

Kako su Ujedinjene nacije od svog osnivanja do danas bile u stalnoj dinamici, teško je s preciznošću utvrditi koji su sve faktori imali uticaj na primenu koncepta dobrosusedstva. Jedan od najvažnijih faktora svakako je bila dužnost svih država članica međunarodne zajednice da očuvaju svetski mir i bezbednost. Drugi, koji prirodno proizilazi iz prvog predstavlja obavezu saradnje koja obavezuje države kao

¹ Prema ovom, suštinski monističkom pristupu, međunarodno pravo ima primarnost u odnosu na državno pravo, jer ne ostavlja neki legalni *vacuum*, a omogućava eksplikaciju preobražaja državnog suvereniteta u, „izraz nadležnosti koju međunarodno pravo posredno deli i prenosi raznim međunarodnim pravnim subjektima. V. Charles de Visscher, *Théories et réalités en droit international public*, Pédone, Paris, 1953, 30 i dalje; Hans Kelsen, *Das problem der Souveränität die theorie des Volkrechts: Beitrag zu einer Reinen Rechtslehre* Tübingen, Mohr, 1920, 236.

subjekte međunarodnog javnog prava. U prethodnim vremenima međunarodno pravo bilo je samo zakon koegzistencije koji je regulisao interakcije između država, kao i njihov zajednički suživot u vremenu rata i mira (*jure bello ac pacis*). Pod uticajem političkih, ekonomskih i socijalnih promena koje su se desile nakon Prvog, a potom i Drugog svetskog rata, sazrela je ideja o neophodnosti mirenja državnog suvereniteta sa idejom međunarodne zajednice (*diversum in diversis nationibus*).² Sledstveno je i ideja o očuvanju mira kroz jačanje solidarnosti i međusobne saradnje bila jedna od ključnih koja je doprinela formulisanju principa dobrosusedstva. Njegova međunarodnopravna konceptualizacija pomerila je postojeća pravila o suživotu država u pravcu međunarodne saradnje koja je bila i prirodna posledica novog razmišljanja o ratu i miru u smislu „pozitivnog mira“ koji je trebalo da dovede do formiranja institucija i struktura potrebnih za održanje miroljubive koegzistencije unutar međunarodne zajednice.³ U tom smislu, krajnji cilj međunarodne saradnje nije bio samo ojačavanje međunarodnog mira i bezbednosti, već i uklanjanje uzroka koji dovode do međudržavnih sukoba, nasilja i socijalne nepravde za koju se sve više mislilo da čini razlog nastanka principa dobrosusedstva. Inače, ključna dimenzija socijalne pravde kao distributivne pravde u međunarodnim odnosima oblikovana je procesom dekolonizacije i političke emancipacije jednog broja zemalja pod okriljem Ujedinjenih nacija. Pružajući pomoć novim nezavisnim državama, Ujedinjene nacije zamenile su koncept razvoja konceptom ekonomskog i društvenog napretka. Ovaj koncept vremenom je evoluirao u ključnu komponentu svetskog mandata Ujedinjenih nacija.⁴ Glavna svrha ovakvog pristupa bilo je zatvaranje jaza koji je postojao između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju. To je bio i logičan sled događaja budući da je koncept ekonomskog i društvenog napretka bio povezan sa principom suverene jednakosti kao jednim od simbola državnog identiteta u međunarodnim odnosima i kao bitnom osnovom za primenu principa dobrosusedstva.

² Pitman B. Patter, „Development de l'organisation internationale (1815–1914)“, *Recueil des Cours, Académie de Droit International*, La Haye, Vol. 64, 1938, 71–155.

³ Johan Galtung, „Violence, Peace, and Peace Research“, *Journal of Peace Research*, No. 3, Vol. 6, 1969, 167–191.

⁴ Na zasedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija održanom 12. decembra 1974. godine, usvojena je Povelja o ekonomskim pravima i obavezama država. Njome je izvršena kodifikacija i progresivni razvoj regulatornog okvira Novog međunarodnog ekonomskog poretka (NMEP). Ideje koje se promovišu u Povelji odnose se na unapređenje ravnopravnih međunarodnih ekonomskih odnosa, koji treba da budu zasnovani na suverenoj jednakosti, međuzavisnosti, zajedničkom interesu i saradnji svih država bez obzira na njihov ekonomski i društveni sistem. Suštinski, Povelja je značila prekretnicu u načinu normativnog regulisanja tokova razvoja međunarodne zajednice, a što je imalo za cilj da doprinese stvaranju uslova za postizanje opšteg ekonomskog i društvenog napretka. V. Duško Dimitrijević, „Ka pravednijem svetskom ekonomskom poretku – od ideje do realizacije“, *Međunarodni pravni odnosi i pravda* (ed. Jelena Perović Vujačić), Kopaonička škola prirodnog prava – Slobodan Perović, br. 3, Vol. 36, Beograd, 2023, 391–415.

Princip suverene jednakosti odražava prava i obaveze država koje proizilaze iz njihova dva opštepriznata atributa: suvereniteta i jednakosti. Suverenitet kao opšte priznati kvalitet država označava najvišu vlast na teritoriji koja omogućava nezavisan pravac delovanja. Koncept teritorijalnog suvereniteta daje svim državama maksimalnu slobodu u bavljenju unutrašnjim i spoljnim poslovima. Interno označava državnu nadležnost u teritorijalnim granicama nacionalne jurisdikcije (*domainè reserve, domestic jurisdiction*), dok se spolja odnosi na političku nezavisnost ili nezavisno ponašanje država u njihovim međunarodnim odnosima.⁵ Da bi se suverenost na unutrašnjem i spoljnom planu ostvarila potrebna je pravna jednakost koja omogućava državama da se na nju pozivaju radi ostvarenja jednakog tretmana pred zakonom tj. jednakog postupanja u pogledu ostvarivanja prava i obaveza predviđenih međunarodnim pravom.⁶

Iako je u međunarodnoj praksi to teško ostvarljivo (zbog razlika u političkoj, vojnoj i ekonomskoj snazi država, te stalnoj težnji velikih da ograniče suverenitet malih država), međunarodna zajednica je išla u pravcu pozitivnog razvoja, tako da su se određena pravila ponašanja nametala svima. Ovo ujednačavanje je formalno-pravno sprovedeno kroz čl. 2(1) Povelje Ujedinjenih nacija, kojim se obezbeđuje jednak pravni status država unutar, ali ne i iznad međunarodnog prava. To je od posebne važnosti ako se uzme u obzir da suverena jednakost obuhvata više vidova poput jednakosti pred pravosuđem, potom priznavanja prava svojstvenih punom suverenitetu i nametanja dužnosti poštovanja ličnosti drugih država, zatim uvažavanja nepovredivosti teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti drugih država, te prihvatanja prava na slobodan izbor i razvoj sopstvenih političkih, društvenih, ekonomskih i kulturnih sistema, uz dužno poštovanje svih preuzetih međunarodnih obaveza i njihovo izvršavanje u dobroj veri (*bona fides*).

S obzirom na različite vidove suverene jednakosti država, njegovo ostvarivanje u praksi mora biti sagledavano u kontekstu položaja i prava drugih subjekata međunarodnih odnosa. Njihova formalno zagarantovana ravnopravnost umnogome zavisi od složenih i dinamičnih procesa u međunarodnoj zajednici. Stoga, postojanje različitih vidova suverene jednakosti u svetlu principa dobrosusedstva ne bi trebalo da vodi podređenom položaju država prema drugim subjektima, jer bi drugačije stanje bilo u suprotnosti sa njihovim pravnim statusom nezavisnih i suverenih država. S obzirom da uspostavljanje dobrosusedskih odnosa pretpostavlja prijateljske odnose među državama, ali i dobre odnose među narodima, dobrosusedski odnosi mogu

⁵ Marek Stanislaw Korowicz, „Some Present Aspect of Sovereignty in International Law“, *Recueil des Cours, Académie de Droit International*, Vol. I, La Haye, 1961, 64.

⁶ Đura Ninčić, *Problem suverenosti u Povelji i praksi Ujedinjenih nacija*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1967, 49.

obuhvatati i druge elemente pored pravnih, kao što su zajednički interesi, osećanja, društvene, materijalne i duhovne veze, solidarnost uz saradnju i reciprocitet. Sledstveno, ako bi uspostavljanje dobrosusedskih veza i interakcija bilo uslovljeno simetrijom međusobnih prava i obaveza, kao i odgovornosti na širem socijalnom planu, to bi moglo dovesti do unapređenja prijateljskih odnosa između država.⁷

EVOLUCIJA PRINCIPA DOBROSUSEDSTVA

U međunarodnim političkim odnosima princip dobrosusedstva prvi put je zvanično spomenut u inauguralnom govoru predsednika Sjedinjenih Američkih Država Frenklina Ruzvelta (*Franklin Roosevelt*), 4. marta 1933. godine. Nastojeći da osudi američki intervencionizam u Latinskoj Americi, on je istakao da: „U oblasti svetske politike, ovaj narod bih posvetio politici dobrog suseda – komšije koji odlučno poštuje sebe i, zato što to čini, poštuje prava drugih.“⁸ Da bi se stvorio jedan „svet suseda“, bilo je potrebno da se Sjedinjene Američke Države odreknu intervencionizma, tj. mešanja u unutrašnje ili spoljne poslove drugih država, što je u godinama koje su nadolazile bilo teško ostvarljivo. I pored pokušaja da se princip dobrosusedstva zvanično legitimiše na pan-američkim konferencijama u Buenos Ajresu 1934. i u Limi 1936. godine, do toga ipak nije došlo. Predsednik Ruzvelt zalažući se za mir i neutralnost Sjedinjenih Američkih Država u budućem svetskom sukobu, nije mogao a da ne istakne upozorenje u govoru održanom u Njujorku 14. avgusta 1936. godine, u kojem je izneo da, „ako postoje udaljenije nacije koje nam ne žele dobro, one znaju da smo jaki i da možemo i da ćemo braniti sebe i svoje susedstvo.“⁹ Američka politika dobrosusedstva bila je tako, barem „u najavi“, napuštena. Izbijanjem Drugog svetskog rata, i nakon njegovog završetka, kada je došlo do eskalacije Hladnog rata između Istoka i Zapada, politika dobrosusedstva bila je definitivno izopštena iz američke spoljne politike.

Međutim, na širem međunarodnom planu, sa okončanjem Drugog svetskog rata došlo je do izgradnje novog međunarodnog poretka i međunarodnih institucija na čijem čelu su bile Ujedinjene nacije kao međunarodna organizacija sa univerzalnim političkim ciljevima i pravnim principima koji su predstavljali *opinio juris communis* međunarodne zajednice. Od samog početka, Ujedinjene nacije postale su nezamenljiv instrument međunarodne saradnje i ključni faktor u

⁷ Horst Hutter, *Politics as Friendship: The Origins of Classical Notions of Politics in the Theory and Practice of Friendship*, Wilfrid Laurier UP, Waterloo, 1978, 11–12.

⁸ Franklin Delano Roosevelt, *First Inaugural Address*, Washington DC, March 4 1933.

⁹ Franklin Roosevelt's Good Neighbor Policy, 1936, History Resources, The Gilder Lehrman Institute of American History, 2024, <https://www.gilderlehrman.org/history-resources/spotlight-primary-source/franklin-roosevelts-good-neighbor-policy-1936>, 15. 9. 2024.

ostvarivanju svetskog mira i rešavanju najznačajnijih političkih, ekonomskih, socijalnih i humanitarnih problema. Uspostavljanje Ujedinjenih nacija i donošenje Povelje, kao fundamentalnog pravnog akta i živog konstitucionalnog okvira za sprovođenje osnovnih ciljeva i principa ove organizacije, značilo je ujedno i početak aktivnosti oko utvrđivanja pravnog sadržaja principa dobrosusedstva. Tako je već na svom drugom zasedanju 1947. godine, Generalna skupština Ujedinjenih nacija ohrabrila saradnju između država po pitanju imigracija, usvojivši rezoluciju o „međunarodnoj saradnji u sprečavanju imigracija koje remete prijateljske odnose među državama“.¹⁰ Tokom 1957. godine, Generalna skupština usvojila je rezoluciju o „mirnim i susedskim odnosima među državama“, kojom je reafirmirala ciljeve i principe Ujedinjenih nacija.¹¹ Tokom 1958. godine, Generalna skupština je usvojila rezoluciju o „merama za sprovođenje i unapređenje miroljubivih i susedskih odnosa među državama“ kojom je potvrdila da održavanje prijateljskih odnosa među državama proizilazi iz ciljeva i principa Ujedinjenih nacija.¹² Potreba za razvojem principa dobrosusedstva isticana je i u kasnijem periodu rada Generalne skupštine.

Tako je, u periodu između 1979. i 1988. godine, Generalna skupština uložila značajne napore u utvrđivanju sadržaja i svrhe principa dobrosusedstva. Ona je potvrdila značaj dobrosusedstva za održavanje mira i bezbednosti i za razvoj prijateljske saradnje između država. Ukazujući da princip dobrosusedstva nije nekakav statičan, već dinamičan princip kojeg je potrebno stalno razvijati u skladu sa političkim, ekonomskim, društvenim, naučnim i tehnološkim okolnostima, Generalna skupština je istakla i da, „ujednačavanje dugogodišnje prakse i određenih normi dobrosusedstva može ojačati prijateljske odnose i saradnju među državama, u skladu sa Poveljom“.¹³

Na inicijativu Rumunije 1981. godine, Generalna skupština je otpočela sa raspravom o principu dobrosusedstva u cilju jačanja i daljeg razvoja njegovog sadržaja, kao i pronalaženja načina i sredstava za povećanje njegove efikasnosti u međunarodnoj praksi. Privremeni rezultat ovog procesa bila je rezolucija pod nazivom: „Razvoj i jačanje dobrosusedstva među državama“, koja je usvojena 13. decembra

¹⁰ United Nations General Assembly Resolution 136 (II), November 17, 1947; UN Doc/A/Res/136.

¹¹ United Nations General Assembly Resolution 1236 (XII), December 14, 1957; UN Doc/A/Res/1236(XII).

¹² United Nations General Assembly Resolution 1301 (XIII), December 10, 1958; UN Doc/A/Res/1301(XIII).

¹³ United Nations General Assembly Resolution 34/99, December 14, 1979; UN Doc/A/Res/34/99.

1984. godine.¹⁴ U njoj je Generalna skupština potvrdila da je dobrosusedstvo u potpunosti u skladu sa ciljevima i principima Ujedinjenih nacija. Ova rezolucija i stavovi koje su države iznele povodom njenog usvajanja (naročito u toku pripremnih radova), sugerisali su da bi princip dobrosusedstva mogao da funkcioniše kao opšti koncept međunarodnog prava koji obuhvata širi spektar prava i obaveza država koje već postoje.¹⁵ S obzirom na to da su usvojene rezolucije Generalne skupštine u ovom periodu imale karakter preporuka za spoljnopolitičko delovanje država, bilo je jasno da rezolucije ne sadrže čvrstu pravnu osnovu za primenu principa dobrosusedstva, već samo instrukcije za njegovo sprovođenje u međunarodnoj praksi kroz oslanjanje na ciljeve i principe Ujedinjenih nacija.¹⁶

U poslednjoj rezoluciji o dobrosusedstvu usvojenoj 1991. godine, Generalna skupština je izrazila uverenje da se dobrosusedstvo najbolje neguje kad svaka država poštuje vladavinu prava u svojim međunarodnim odnosima.¹⁷ Poštovanje vladavine prava predstavlja temeljnu vrednost koju države moraju da uvažavaju kako bi unapredile svoje međunarodne odnose uključujući i odnose sa svojim susedima. U tom smislu, vladavina prava se postavlja kao bitna pretpostavka za ostvarenje međunarodnog mira i bezbednosti, kao i za postizanje razvoja i ekonomskog

¹⁴ United Nations General Assembly Resolution 39/78, December 13, 1984; UN Doc/A/Res/39/78.

¹⁵ Šesti (pravni) komitet Generalne skupštine na sednici održanoj 25. septembra 1985. godine, odlučio je da osnuje Pododbor koji bi pristupio razjašnjavanju i formulisanju elemenata dobrosusedstva. Pododbor, koji je bio politički i geografski reprezentativno telo, podneo je Šestom komitetu ukupno četiri izveštaja u kojima je analizirao pravne i druge elemente koji se odnose na razvoj i jačanje dobrosusedstva, pre svega opšteprihvaćene principe i norme međunarodnog prava koje se odnose na dobrosusedstvo, a koje su sadržane u Povelji i Deklaraciji Ujedinjenih nacija o prijateljskim odnosima, kao i prava i obaveze u vezi sa dobrosusedstvom, saradnjom i razvojem pravnih režima susednih država radi unapređenja njihovih međusobnih odnosa. V. UN Doc A/C.6/40/L.28; UN Doc A/C.6/41/L.14; UN Doc A/C.6/42/L.6; UN Doc A/C.6/43/L.11.

¹⁶ United Nations General Assembly Resolution 36/101, December 9, 1980; UN Doc/A/Res/36/101; United Nations General Assembly Resolution 37/117, December 16, 1982; UN Doc/A/Res/37/117; United Nations General Assembly Resolution 38/126, December 19, 1983; UN Doc/A/Res/38/126; United Nations General Assembly Resolution 39/78, December 13, 1984; UN Doc/A/Res/39/78; United Nations General Assembly Resolution 41/84, December 3, 1986; UN Doc/A/Res/41/84; United Nations General Assembly Resolution 42/158, December 7, 1987; UN Doc/A/Res/42/158; United Nations General Assembly Resolution 43/171B, December 9, 1988; UN Doc/A/Res/43/171B.

¹⁷ United Nations General Assembly Resolution 46/62, Decembar 19, 1991; UN Doc/A/Res/46/62. Iz teksta Rezolucije proizilazi zaključak da bi se pitanje razvoja dobrosusedstva između država moglo ponovo razmatrati u budućnosti, te da ta tačka nije u potpunosti skinuta sa dnevnog reda Generalne skupštine.

i socijalnog napretka kojeg nije moguće ostvariti bez dosledne zaštite ljudskih prava i fundamentalnih sloboda. Sledi otud, da princip dobrosusedstva u velikoj meri traži oslonac u ciljevima Ujedinjenih nacija koji se *inter alia*, odnose na održanje međunarodnog mira i bezbednosti, na razvijanje prijateljskih odnosa zasnovanih na poštovanju načela ravnopravnosti i samoopredeljenja naroda i na postizanje međunarodne saradnje rešavanjem međunarodnih problema, ekonomske, socijalne, kulturne ili humanitarne prirode, uz sveobuhvatno poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve bez obzira na rasu, pol, jezik ili veru (čl. 1. Povelje).¹⁸

S obzirom na to da se ispunjavanje ciljeva Ujedinjenih nacija tokom vremena širilo u najrazličitijim oblastima međunarodnog života, Ujedinjene nacije su podržale primenu principa dobrosusedstva u međunarodnoj praksi. Iz međunarodne prakse proizilazi da princip dobrosusedstva sadrži u sebi više značajnih elemenata koji uključuju miroljubivu koegzistenciju, prijateljski dijalog, razumevanje i saradnju između država i naroda. Pravni osnov za njegovu primenu može se naći u preambuli Povelje, u kojoj se naglašava odlučnost država članica Ujedinjenih nacija da, „praktikuju toleranciju i žive zajedno u miru jedne sa drugima kao dobri susedi“ kako bi postigle ciljeve ove organizacije u sprečavanju rata, promovisanju poštovanja ljudskih prava i međunarodnog prava, kao i u promovisanju društvenog napretka i boljih uslova života. Budući da Povelja promovise pravo na samoopredeljenje naroda, ona je u velikoj meri doprinela procesu dekolonizacije i političke emancipacije kolonijalnih naroda, a ujedno je omogućila i afirmaciju koncepta dobrosusedstva u postkolonijalnom periodu.

Glava XI Povelje Ujedinjenih nacija sadrži Deklaraciju o nesamoupravnim teritorijama koja predviđa odgovornost država članica Ujedinjenih nacija za upravljanje teritorijama čiji narodi još nisu postigli punu meru samouprave. U tom smislu, države članice su se složile da se „njihova politika na teritorijama na koje se ova Glava primenjuje mora zasnivati, ništa manje nego kao da je u pitanju oblast njihovih metropola, na opštem principu dobrosusedstva, uz pridavanje dužne pažnje interesima i blagostanju ostalog sveta u socijalnoj, ekonomskoj i trgovinskoj oblasti“ (čl. 74. Povelje). Iz navedenog proizilazi da se princip dobrosusedstva u velikoj meri oslanja na princip samoopredeljenja i ravnopravnosti koji prema čl. 55. Povelje treba da omogući stvaranje uslova za ostvarivanje političke stabilnosti i ekonomskog, socijalnog i kulturnog blagostanja nužnog za održavanje miroljubivih i prijateljskih odnosa u svetu.¹⁹ Budući da su države članice prema čl. 56. Povelje obavezne da

¹⁸ Povelja Ujedinjenih nacija i Statut Međunarodnog suda (eds. M. Šahović, B. Babović), Informacioni cenatar Ujedinjenih nacija, Beograd, 1984.

¹⁹ Milan Šahović, *Putevi savremenog razvoja međunarodnog prava*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1969, 89.

preduzmu zajedničke i pojedinačne akcije u saradnji sa Ujedinjenim nacijama radi postizanja navedenih ciljeva, jasno je da se princip dobrosusedstva nametnuo kao širi politički koncept i „dinamična norma“ čije je jedinstveno tumačenje postalo važno naročito u odnosima među susednim državama.²⁰

O tome uostalom svedoči i jedinstveni pristup Generalne skupštine prema unapređenju međunarodnog saradnje na planu progresivnog razvoja i kodifikacije međunarodnog prava koji je tokom niza godina rada doprineo i utvrđivanju pravne sadržine principa dobrosusedstva uvažavajući različita pravila ponašanja država u njihovim međunarodnim odnosima. S tim u vezi, posebnu pažnju Ujedinjenih nacija izazvali su principi iz Deklaracije o unapređenju svetskog mira i saradnje koja je usvojena na Konferenciji azijskih i afričkih država u Bandungu (Indonezija), 24. aprila 1955. godine.²¹ U Deklaraciji su proklamovani tzv. *Bandunški principi* koji predstavljaju progresivnu idejnu platformu miroljubive aktivne koegzistencije, političke doktrine nesvrstanosti koja je u prvi plan isticala mirnu i postojanu međunarodnu saradnju svih država sveta bez obzira na razlike u društveno-političkim i ekonomskim sistemima, kulturnim, religijskim i drugim osobenostima.²² Osnovu ovih principa čine principi sadržani u Sporazumu o saradnji i razgraničenju između Indije i Kine iz 1954. godine, tzv. *Panča-sila* (*Pancha Sila*), koji na hindi jeziku označavaju miroljubivu politiku.²³ Pet principa *Panča-sila* temelje se na uzajamnom poštovanju teritorijalnog integriteta i suvereniteta, nepribegavanja agresiji, nemešanja u unutrašnje poslove drugih država, na ravnopravnosti i obostranoj koristi kao i miroljubivoj koegzistenciji.²⁴ Banduška konferencija dopunila je ove principe sa novim principima čiji je cilj bila dalja demokratizacija međunarodnih odnosa, osiguranje trajnog mira i opšte bezbednosti.

²⁰ United Nations General Assembly Resolution 46/62, December 9, 1991 (Resolution on the Development and strengthening of good-neighbourliness). U predmetnoj Rezoluciji, Generalna skupština je naglasila da „delujući kao dobri susedi, države mogu pomoći da se osigura da se ostvare ciljevi zbog kojih su Ujedinjene nacije osnovane“.

²¹ Sompong Sucharitkul, „The Principles of Good-Neighbourliness in International Law“, *GGU Law Digital Commons*, Paper 559, Golden Gate University School of Law, 1996, 14–17.

²² Sompong Sucharitkul, „The Principles of Good-Neighbourliness in International Law“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, No. 1–2, Vol. 43, 1996, 407.

²³ Agreement (with exchange of notes) on trade and intercourse between Tibet Region of China and India, *United Nations Treaty Series*, Vol. 29, 1954, 57–81.

²⁴ Duško Dimitrijević, „Principle of Good-Neighbourliness in International Law“, *Neighbour and Neighbourhood* (eds. D. Furuya, R. Momose), Vol. 11, Research Institute for World Languages, Osaka University, 2010, 6–15.

U tački G finalnog kominiea iz Bandunga, azijske i afričke nacije izrazile su svoje uverenje da bi međusobni odnosi trebalo da budu usklađeni sa deset principa dobrosusedstva i prijateljske saradnje tj. sa tzv. Dasa-sila (*Dasa Sila*), koji bi efektivno mogli doprineti održavanju i unapređenju međunarodnog mira i bezbednosti, dok bi saradnja na ekonomskom, socijalnom i kulturnom planu mogla dovesti do zajedničkog prosperiteta i blagostanja.²⁵ S obzirom na suprotnosti koje su karakterisale tadašnje međunarodne odnose u kojima je postojala diskrepancija između država kapitalističkog i socijalističkog društveno-političkog sistema, između visoko razvijenih država i država u razvoju, uključivanje principa aktivne miroljubive koegzistencije u međunarodnu političku praksu značilo je između ostalog, prihvatanje i preciziranje principa sadržanih Povelji Ujedinjenih nacija poput principa zabrane upotrebe sile ili pretnje silom protiv suvereniteta, teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti država, potom zabrane intervencije u unutrašnje poslove drugih država, zabrane korišćenja sporazuma o kolektivnoj odbrani radi ostvarenja posebnih interesa velikih sila ili radi vršenja pritisaka na druge države, zatim prihvatanje obaveza poštovanja ljudskih prava, uključujući i poštovanje ravnopravnosti i prava naroda na samoopredeljenje, prihvatanje obaveze da se međunarodni sporovi rešavaju mirnim sredstvima, prihvatanje dužnosti unapređenja međunarodne saradnje i obaveze doslednog izvršavanja preuzetih međunarodnih obaveza. Usvajanjem navedenih principa, države Trećeg sveta izrazile su spremnost da promovišu nezavisnu i potpuno ravnopravnu međunarodnu poziciju van dotadašnjih, u velikoj meri okoštalih hegemonističkih i prevaziđenih blokovskih podela između Istoka i Zapada. Primena Bandunških principa doprinela je postepenom popuštanju ili detantu između velikih sila.²⁶

²⁵ Bandunški principi uključuju sledeće: 1) poštovanje osnovnih ljudskih prava i ciljeva i principa povelje Ujedinjenih nacija; 2) poštovanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta svih država; 3) priznanje jednakosti svih rasa i jednakosti svih velikih i malih naroda; 4) uzdržavanje od intervencije ili mešanja u unutrašnje stvari druge zemlje; 5) poštovanje prava svake nacije da se brani, pojedinačno ili kolektivno, u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija; 6) uzdržavanje od upotrebe aranžmana kolektivne odbrane da služe bilo kakvim posebnim interesima velikih sila; 7) uzdržavanje bilo koje države od vršenja pritisaka na druge države; 8) uzdržavanje od akata ili pretnji agresijom ili upotrebe sile protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti bilo koje zemlje; 9) rešavanje svih međunarodnih sporova mirnim sredstvima, kao što su pregovori, mirenja, arbitraže ili sudsko rešavanje, kao i drugim mirnim sredstvima po sopstvenom izboru, u skladu sa poveljom Ujedinjenih nacija i, 10) promovisanje zajedničkih interesa i saradnje. V. Final Communique of the Asian-African Conference held at Bandung from 18th to 24th April 1955, Kementerian Luar Negeri Republik Indonesia, https://bandungspirit.org/IMG/pdf/anri-bandung_conference-final_communique.pdf, 8. 8. 2024.

²⁶ Ljubodrag Dimić, „Josip Broz Tito and the beginnings of the Non-Aligned-Movement“, *The 60th Anniversary of the Non-Aligned Movement* (eds. D. Dimitrijević, J. Čavoški), Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2021, 60 i dalje.

Svoj izraz, Bandunški principi našli su u Deklaraciji o davanju nezavisnosti kolonijalnim zemljama i narodima koju je usvojila Generalna skupština 1960. godine.²⁷ Iako se u tač. 2. Deklaracije garantuje pravo na samoopredeljenje „svim narodima“, tumačenjem sadržaja Deklaracije proizilazi da je reč o narodima koji se nalaze u bivšim kolonijalnim područjima, odnosno u područjima koja su bila pod mandatom Društva naroda između dva svetska rata, a koja su nakon Drugog svetskog rata podvrgnuta režimima nesamoupravnih i starateljskih teritorija unutar sistema Ujedinjenih nacija. Deklaracija u tom smislu naglašava nužnost brzog i bezuslovnog okončanja kolonijalizma kroz sprovođenje odredaba sadržanih u Glavama XI, XII i XIII Povelje, s ciljem davanja nezavisnosti svim zavisnim teritorijama, bez pravljenja bilo kakve razlike.²⁸ Deklaracija odbija mogućnost podvrgavanja naroda novom stranom potčinjavanju, dominaciji i eksploataciji i odbacuje secesiju kao način ostvarivanja prava na samoopredeljenje.²⁹ Na pomenuti način, sprovođenje dekolonizacije i davanje nezavisnosti ranijim zavisnim teritorijama i narodima koje se ostvarivalo realizacijom prava na samoopredeljenje, bilo je povezano i sa principom dobrosusedstva čije se značenje proširilo u novim istorijskim okolnostima u kojima su Ujedinjene nacije težile stvaranju nove kulturno otvorene, reprezentativne i pluralističke svetske zajednice.³⁰

Koncept dobrosusedskih odnosa dalje je razrađen u u Deklaraciji o principima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji država u saglasnosti sa Poveljom Ujedinjenih nacija usvojenom sa Rezolucijom Generalne skupštine 2625(XXV) od 24. oktobra 1970. godine.³¹ Deklaracija o prijateljskim odnosima u preambuli podseća da su „narodi Ujedinjenih nacija odlučni da praktikuju toleranciju i žive zajedno u miru jedni s drugima kao dobri susedi“. Usvajanje Deklaracije značilo je utvrđivanje pravaca daljeg razvoja koncepta dobrosusedstva.

²⁷ Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, UN General Assembly, December 14, 1960, A/RES/1514(XV).

²⁸ Hanna Bokor Szegő, „The International Legal Content of the Right of Self-Determination as Reflected by the Desintegration of the Colonial System“, *Questions of International Law*, Budapest, 1966, 7–41.

²⁹ U tač. 6. Deklaracije predviđena je antisecesiona klazula prema kojoj je, „svaki pokušaj delimičnog ili potpunog razbijanja nacionalnog jedinstva i teritorijalne celovitosti nespojiv sa ciljevima i načelima Povelje Ujedinjenih nacija“. V. Ivo Škrabalo, „Pravo naroda na samoodređenje i međunarodna zajednica“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, br. 1–2, 1976, 55.

³⁰ Edward McWhinney, *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*, United Nations Audiovisual Library of International Law, New York, 2008, 1.

³¹ Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations, UN General Assembly, October 24, 1970, A/RES/2625(XXV).

Ovako ambiciozno postavljeni cilj trebalo je da se postigne kroz artikulaciju sedam principa koji pokrivaju široki spektar međunarodnopravnih pitanja. Otud se ova Deklaracija još naziva i „Deklaracijom sedam principa”. Njome su formulisani sledeći principi 1) princip zabrane upotrebe sile ili pretnje; 2) princip mirnog rešavanja međunarodnih sporova; 3) princip neintervencije; 4) princip međusobne saradnje u skladu sa Poveljom; 5) princip ravnopravnosti i samoopredeljenja naroda; 6) princip suverene jednakosti i, 7) princip izvršavanja međunarodno preuzetih obaveza u dobroj veri. Pošto se Deklaracija bavila veoma osetljivim pitanjima od važnosti za održavanje međunarodnog mira i bezbednosti, Deklaracija je imala i poseban značaj u identifikaciji *opinion juris communis* međunarodne zajednice.³² Stoga je morala biti jedinstveno interpretirana u kontekstu opštih principa i ciljeva sadržanih u Povelji Ujedinjenih nacija čija se važnost nije dovodila u pitanje.³³ Sledstveno, a polazeći od prvog navedenog principa zabrane sile, Deklaracija je potvrdila njegovu važnost budući da je princip sadržan u čl. 2(4) Povelje Ujedinjenih nacija po kojem svaka upotreba sile ili pretnje protiv teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti nije pravno nedozvoljena (što se odnosi i na slučajeve gde bi sila ili pretnja bila nespojiva sa drugim ciljevima Ujedinjenih nacija).³⁴

³² Antônio Augusto Cançado Trindade, *International Law for Humankind – Towards a New Jus Gentium*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden–Boston, 2013, 74 i dalje.

³³ Edward McWhinney, „Friendly Relations and Co-operation among States: Debate at the Twentieth General Assembly, United Nations“, *American Journal of International Law*, Vol. 60, 1966, 356–361; Milan Šahović, „Codification des principes du droit international des relations amicales et de la co-opération entre les Etats“, *Recueil des Cours, Académie de Droit International*, la Haye, Vol. 137/III, 1972, 243–310; Gaetano Arango-Ruiz, „Friendly Relations Resolution“, *Encyclopedia of Public International Law* (ed. R. Bernhardt), Vol. II, Elsevier, Amsterdam / Laussane / New York/ Oxford/ Shannon / Singapore / Tokyo, 1995, 485–490.

³⁴ Deklaracija o prijateljskim odnosima umnogome je doprinela usvajanju rezolucije Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 3314 (XXIX) od 14. decembra 1974. godine, u čijem je prilogu pridodata definicija agresije. U čl. 2. Rezolucije utvrđuje se da „prvo otpočinjanje upotrebe oružane sile uz povrede Povelje, predstavlja *prima facie* dokaz o izvršenju akta agresije“. U čl. 3. Rezolucije, nabrajaju se konkretni primeri agresije. Nabranje agresivnih akata ne pretpostavlja objavu rata, tako da agresiju predstavlja: a) invazija ili napad oružanim snagama jedne države na teritoriji druge države ili svaka vojna okupacija, čak i privremena, koja proizilazi iz takve invazije ili napada, ili svaka aneksija teritorije ili dela teritorije neke druge države izvršena upotrebom sile; b) bombardovanje od strane oružanih snaga jedne države teritorije druge države ili upotreba ma koje vrste oružja od strane jedne države protiv teritorije druge države; c) blokada luka i obala jedne države od strane oružanih snaga druge države; d) napad od strane oružanih snaga jedne države na kopnene, pomorske ili vazduhoplovne snage ili na mornaricu i civilno vazduhoplovstvo druge države; e) upotreba oružanih snaga jedne države koje su stacionirane na teritoriji druge države uz pristanak države prijema, protivno uslovima koji su predviđeni sporazumom, ili svako produženje njihovog prisustva na toj teritoriji nakon prestanka sporazuma; f) radnja jedne države kojom stavlja na raspolaganje svoju teritoriju drugoj

Povezujući ovaj princip sa drugim principom o mirnom rešavanju sporova, Deklaracija je navela da isti mora biti primenjen shodno principima suverene jednakosti država i slobodnog izbora sredstava (kao što su pregovori, istrage, posredovanja, mirenja, arbitraže, sudska rešavanja, obraćanja regionalnim ustanovama ili sporazumima itd.). Prema odredbama Deklaracije, princip neintervencije označava zabranu mešanja država ili međunarodnih organizacija u unutrašnje poslove drugih država, odnosno u poslove koji spadaju u njihovu unutrašnju ili spoljnu nadležnost (izuzev u slučaju primene mera Saveta bezbednosti iz Glave VII Povelje ili obaveza prihvaćenih u međunarodnim ugovorima). Poslovi koji spadaju u unutrašnju nadležnost država obuhvataju po pravilu, pravo lokalnog stanovništva da slobodno izabere i razvija svoj politički, društveni, ekonomski i kulturni sistem bez spoljnog mešanja, kao i pravo raspolaganja prirodnim bogatstvima i resursima. U pogledu poslova koji spadaju u spoljnu nadležnost smatra se da ti poslovi obuhvataju pravo država da budu članice međunarodnih organizacija, strane bilateralnih i multilateralnih ugovora i da imaju pravo izbora na neutralni status u međunarodnim odnosima. Princip saradnje u skladu sa Poveljom, obrazložen je kroz utvrđivanje spiska poželjnih oblasti u kojima bi ova saradnja trebalo da se ostvari na uzajamnu korist. Ograničenja u tom pogledu predstavljaju diskreciona prava država da slobodno procenjuju da li će priznati neku državu ili vladu, da li će sa njom uspostaviti diplomatske odnose i da li će zaključiti neki međunarodni ugovor u oblastima saradnje koje su navedene u pomenutom spisku.

Za princip ravnopravnosti i samoopredeljenja naroda, Deklaracija je konstatovala da je u izvesnoj koliziji sa principima teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti. Iako svi narodi imaju pravo da slobodno, bez mešanja spolja odrede svoj politički status, i da slede svoj ekonomski, društveni i kulturni razvoj, to pravo se ne poštuje uvek. Deklaracija je potvrdila da je stvaranje suverene i nezavisne države, slobodno udruživanje ili ujedinjenje s nekom drugom nezavisnom državom i prihvatanje slobodnom odlukom naroda bilo kojeg političkog statusa, u stvari način primene prava na samoopredeljenje. Njegovo kršenje nije dozvoljeno prema međunarodnom pravu, kao što nije dozvoljeno ni nametanje silom bilo kakvog državnog oblika koji bi narod na određenoj teritoriji doveo u neravnan i potčinjen

državi, da bi je ova upotrebila za izvršenje agresije protiv treće države; g) upućivanje od strane ili u ime jedne države oružanih bandi, grupa, neregularnih vojnih odreda dobrovoljaca ili plaćenika koji protiv neke druge države vrše oružane akte toliko ozbiljne da se izjednačavaju sa gorenavedenim aktima ili se suštinski s njima mogu poistovetiti. U čl. 4. Rezolucije, konstatuje se da navedena lista nije konačna i da Savet bezbednosti može utvrditi da i drugi akti predstavljaju agresiju u smislu odredaba Povelje. Ako jedna strana izvrši oružanu agresiju na način prethodno definisan ili na bilo koji drugi način koji se kvalifikuje kao agresija, pogođena strana ima pravo da pribegne individualnoj ili kolektivnoj samoodbrani u skladu sa Poveljom. V. Duško Dimitrijević, „Pravo na samoodbranu u funkciji očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti“, *Srpska politička misao*, br. 3, Vol. 37, 2012, 157–191.

položaj.³⁵ Za princip suverene jednakosti Deklaracija je navela da je reč o pravnoj jednakosti koja je svojstvena državnom suverenitetu i međunarodnopravnom subjektivitetu država. Princip izvršavanja međunarodno preuzetih obaveza Deklaracija je povezala sa svim prethodnim principima budući da ovaj princip pretpostavlja poštovanje principa *bona fides*, kao opšteg pravila ponašanja u međunarodnim odnosima koje zahteva pošteno i savesno postupanje, bez nastojanja da se izigra pun smisao i svrha preuzetih obaveza.³⁶ Konačno, svi navedeni principi ukazali su na to da je Deklaracija o prijateljskim odnosima umnogome doprinela kodifikaciji i progresivnom razvoju miroljubive koegzistencije koja se nalazi u samoj biti principa dobrosusedstva.

MEĐUNARODNA PRAVNA PRIRODA PRINCIPA DOBROSUSEDSTVA

U međunarodnoj pravnoj doktrini preovladava stav da je dobrosusedstvo princip duboko ukorenjen u međunarodnom običajnom pravu.³⁷ S druge strane, doktrina ne odbija ni stav prema kojem dobrosusedstvo predstavlja opšte pravno načelo koje priznaju civilizovani narodi u skladu sa čl. 38. st. 1. tač. c. Statuta Međunarodnog suda pravde.³⁸ Ova dva stanovišta međusobno se preklapaju, što ne znači

³⁵ U čl. 7. Rezolucije Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 3314 (XXIX), potvrđuje se pravo na samoopredeljenje naroda koji su bili pod kolonijalnom upravom, a našli su se u okviru sistema starateljstva i uprave Ujedinjenih nacija. Njihova borba za sticanje nezavisnosti ne podvodi se pod pojam agresije. U tom smislu Rezolucija ne prejudicira ostvarivanje prava na samoopredeljenje naroda ako su narodi bili nasilno lišeni tog prava, kao ni njihovo pravo da se u tom pravcu bore i da zahtevaju podršku u skladu sa načelima Povelje UN i Deklaracije o prijateljskim odnosima. V. Duško Dimitrijević, „Agresija – zločin protiv svetskog mira“, *Međunarodno javno i krivično pravo u 21. veku* (ed. S. Nogo), Liber Amicorum Prof. dr Milenko Kreća, Udruženje za međunarodno krivično pravo, Intermex, Beograd, 2020, 190–209.

³⁶ Princip *bona fides* ne nameće se samo u pogledu izvršavanja ugovornih obaveza, presuda ili unutrašnjih propisa, već se nameće i kao relevantno pravilo za većinu pravnih odnosa. U tom pogledu, Međunarodni sud pravde u sporu oko nuklearnih proba između Australije i Francuske iz 1974. godine, potvrdio je da je to jedno od temeljnih načela u pogledu stvaranja i izvršavanja pravnih obaveza. V. Vladimir Đuro Degan, „Opća načela prava u međunarodnom pravu“, *Prinosi*, br. 20, Zagreb, 1984, 1–68.

³⁷ Hans Kelsen, *The Law of the United Nations: A Critical Analyses of its Fundamental Problems*, Stevens and Sons, London, 1951, 11–12; Juraj Andrassy, „International Relations between Neighbouring States“, *Recueil des Cours, Académie de Droit International*, Vol. 79/II, La Haye, 1951, 73, i dalje; Alfred Verdross, *Völkerrecht*, Springer, Vienna, 1964, 292–294; Clarence Wilfred Jenks, *Law in the World Community*, David McKay, New York, 1967, 92; Louis F. E. Goldie, „Development of an International Environmental Law – an Appraisal“, *Law, Institutions and the Global Environment* (ed. J. Lawrence Hargrove), Oceana Publications, Dobbs Ferry /A.W. Sijthoff, Leiden, 1972, 104–165.

³⁸ Friedrich August von der Heydte, „Das Prinzip der guten Nachbarschaft im Völkerrecht“, *Völkerrecht und rechtliches Weltbild: Festschrift für Alfred Verdross* (eds. F. A. von der Heydte et al.), Springer Verlag, Vienna, 1960, 133–145.

da jedno od njih ne odgovara trenutnom stanju koje postoji u međunarodnim odnosima. Budući da se pravna priroda dobrosusedstva može objasniti širokim obimom principa koji se primenjuju u međunarodnoj praksi, to otežava objašnjenje njegove povezanosti sa pravilima običajnog prava ili sa opštim principima prava. Generalno uzevši, između njih ne postoji neka oštra razlika *stricto sensu*, osim što su opšti pravni principi neprecizniji i nejasniji po sadržaju od običajnih pravila i što se za njihovo uspostavljanje ne zahteva stalna neometana međunarodna praksa uz svest o pravnoj obaveznosti (*opinio juris sive necessitates*). Kako opšti pravni principi nastaju u trenutku priznavanja od strane država, princip dobrosusedstva kao opšti pravni princip mogao bi biti nadjačan običajnim pravilom međunarodnog prava. Međutim, ova premisa *per se*, nije sasvim tačna budući da se opšti principi prava tokom vremena mogu preoblikovati u običajna pravila međunarodnog prava istog sadržaja i obima primene u međunarodnim odnosima.³⁹ Stoga, i pravna klasifikacija dobrosusedstva kao opšteg pravnog principa ili kao običajnog pravila zahteva dalja pojašnjenja u teorijskim raspravama o njegovoj međunarodnoj pravnoj prirodi. Ovaj zaključak proizilazi iz nedovoljne određenosti principa dobrosusedstva u odnosu na prava i obaveze država koja su obuhvaćena normalnim održavanjem međunarodnih odnosa.⁴⁰

Princip dobrosusedstva sadržan je u brojim međunarodnim ugovorima o prijateljstvu i susedskim odnosima, u izjavama državnih organa, kao i u odlukama domaćih i međunarodnih sudova.⁴¹ Svi međunarodni pravni akti u kojima se

³⁹ Nguyen Quoc Dinh, *Droit International Public*, Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris, 1994, 304.

⁴⁰ U međunarodnoj pravnoj doktrini navodi se da princip dobrosusedstva postavlja opšti i pravno obavezujući cilj politike, te da je zato više od političkog principa. Takođe se navodi da je princip dobrosusedstva samo vodič za kreatore politike, bez ikakvog preciznog pravnog sadržaja. Međutim, priznaje se da nedostatak preciznog pravnog sadržaja ne znači i potpuno odsustvo pravnog identiteta, budući da princip zahteva striktno poštovanje seta osnovnih normi međunarodnog prava. Sledi zaključak da princip dobrosusedstva zahteva primenu pravila supsidijarnosti u svrhu popunjavanja njegove pravne sadržine. V. Bruno Simma, Daniel-Erasmus Khan, Georg Nolte, Andreas Paulus, *The Charter of the United Nations: A Commentary*, Oxford University Press, Oxford, Vol. 1, 2012, 1097; Jean Pierre Cot, Alain Pellet, Mathias Forteau, *La Charte des Nations Unies: Commentaire article par article*, Economica, Paris 2005, 1779–1780; Adriana Kalicka-Mikołajczyk, „The Good Neighbourliness Principle in Relations Between the European Union and its Eastern European Neighbours“, *Adam Mickiewicz University Law Review*, No. 9, 2019, 138–141.

⁴¹ U jurisprudenciji Međunarodnog suda pravde potvrđeno je da pravna kvalifikacija dobrosusedstva u kontekstu garantovanja teritorijalnog azila, onako kako je praktikovan u Latinskoj Americi, može biti razmatrana isključivo kao „ekstra-pravni faktor“ koji se odnosi na kurtoaziju u međunarodnim odnosima. V. Haya de la Torre Case, *ICJ Reports*, 1951, 71, 83. U svom izdvojenom mišljenju, sudija Veramantri je naveo da, „princip dobrosusedstva predstavlja jedan od osnova

eksplicitno ili implicitno upućuje na princip dobrosusedstva sadrže u sebi kao pravilo, i zabranu zloupotrebe prava i vršenja državnih nadležnosti na način kojim bi se ugrozio teritorijalni suverenitet i teritorijalni integritet susednih država (*sic utere tuo alieni non leades*). U tom smislu, princip dobrosusedstva dobija značajnije posredstvom drugih principa i pravila koja mu daju sadržaj i smisao i koja, „odražavajući standarde, potrebe i mogućnosti vremena i mesta“, određuju pravce razvoja spoljnih politika država prema njihovim susedima.⁴² Ukoliko bi ova pravila i principi bili zanemareni u spoljnopolitičkom delovanju država, došlo bi izvesno i do kršenja samog principa dobrosusedstva.

Tako, suprotno tradicionalnoj međunarodnoj pravnoj doktrini koja je smatrala da je suverena jurisdikcija svake države na njenoj teritoriji nužno isključiva i apsolutna, današnja doktrina polazi od stanovišta da države generalno priznaju da su teritorijalna suverena prava korelativna i međuzavisna i da su shodno tome podložna recipročnim ograničenjima.⁴³ Iz navedenog proizilazi i da sam princip dobrosusedstva uspostavlja recipročna pravila ponašanja u vezi sa korišćenjem državne teritorije. Naime, princip dobrosusedstva pretpostavlja da država ne sme da koristi svoju teritoriju ili da dozvoli da se njena teritorija koristi za dela suprotna pravima drugih država, odnosno da države koje dele međunarodne i prirodne resurse moraju biti konsultovane o njihovom pravičnom korišćenju. Odavde sledi zaključak da princip dobrosusedstva odražava jednu objektivnu nužnost uzajamnog poštovanja teritorijalnog suvereniteta, koja *a priori*, podleže određenim inherentnim ograničenjima.⁴⁴

modernog međunarodnog prava prema kojem suverene države ne bi mogle da ostvare sopstvene interese u sjajnoj izolaciji jednih od drugih“. Prema njegovom shvatanju, princip dobrosusedstva izričito je priznat kao opšta obaveza u Povelji Ujedinjenih nacija, a što dovoljno svedoči da je princip suštinski deo međunarodnog prava. V. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, *ICJ Reports*, 1996, 429–555; Švajcarski savezni sud u slučaju *Solothurn v. Aargau*, konstatovao je da: „... u međunarodnom pravu, posebno u odnosima unutar saveznih država, važi princip prava susedstva čiji je efekat ostvarivanje sopstvenih prava bez prejudiciranja prava suseda, a s obzirom da su ova prava jednake vrednosti, u slučaju spora mora se postići racionalan kompromis u skladu sa prirodnim uslovima.“ V. The Administration of Justice in the Swiss Federal Court in Intercantonal Disputes, *American Journal of International Law*, No. 2, Vol. 15, 1921, 173

⁴² Louis F. E. Goldie, „Special Régimes and Pre-Emptive Activities in International Law“, *International & Comparative Law Quarterly*, No. 3, Vol. 11, 1962, 670–700.

⁴³ Günther Handl, „Territorial Sovereignty and the Problem of Transnational Pollution“, *American Journal of International Law*, Vol. 69, 1975, 55.

⁴⁴ Ulrich Beyerlin, Neighbour States, *Encyclopedia of Public International Law* (ed. R. Bernhardt), Vol. III, Elsevier, Amsterdam / Laussane / New York / Oxford / Shannon / Singapore / Tokyo, 1997, 539.

PRAVNI DOMAŠAJ PRINCIPA DOBROSUSEDSTVA

Istorija pokazuje da je direktan fizički kontakt državnih teritorija, nadležnosti i jurisdikcija bio čest razlog međusobnih konflikata. Ovo je naročito bilo tačno u slučajevima gde su susedne države pripadale antagonističkim političkim sistemima gde je geografska blizina omogućavala uslove koji su dovodili do ozbiljnih političkih nesporazuma, pa čak, i do oružanih sukoba. Iako su susedne države u takvim slučajevima držale zatvorene zajedničke granice, postojala je suštinska potreba da se razvijaju normalni dobrosusedski odnosi. To je važilo i za politički slične države koje su živjele u tradicionalnom prijateljstvu i koje su, zbog geografske blizine, bile često suočene sa raznim prekograničnim problemima, posebno sa onim koji su proizilazili iz deljenja zajedničkih prirodnih resursa poput vode, vazduha, sirovin-skih i i energetskih izvora. Sve veći rizik koji proističe iz korišćenja životne sredine koju dele susedne države zahteva od njih da se ponašaju sa dužnom pažnjom i da poštuju prava i interese drugih strana koji su zaštićeni međunarodnim pravom. Ovi specifični uslovi odnosa između susednih država podržavaju *prima facie* stav da susedne države moraju da ispune svoje obaveze ne samo iz moralnih razloga, već i na osnovu poštovanja međunarodnog prava koje je dosta rigoroznije u pogledu nametanja obaveza državama koje nemaju zajedničke granice. U tom smislu međunarodna praksa je jasno profilisala pravni domašaj principa dobrosusedstva budući da je iskristalisala obavezu država da se uzdrže od aktivnosti koje mogu imati štetne posledice na teritoriji susednih država.⁴⁵ Pomenute aktivnosti danas prevazilaze puko uzdržavanje od neprijateljskih akcija, uključujući korišćenje ili

⁴⁵ Svojevremeno je čuveni pravnik i sudija Max Huber utvrdio postojanje šest ključnih principa susedskog prava koji se naslanjaju na privatnopravne principe vezane za svojinu, i to: 1) princip prema kojem države mogu da se slobodno koriste svojom teritorijom i da na njoj vrše vrhovnu vlast, bez mogućnosti mešanja u teritorijalno područje druge države; 2) princip prema kojem radnje koji utiču na prirodno ili veštačko stanje stvari, a samim tim i na prava na drugoj državnoj teritoriji, smatraju se neovlašćenim radnjama koje prelaze granice sopstvene teritorije; 3) princip prema kojem nijedna država nema obavezu da daje prednost drugoj državi, ali ima obavezu da ne prouzrokuje povredu; 4) princip prema kojem se moraju tolerisati nevažni efekti radnji koje prelaze granice, ako su posledica legitimnog korišćenja imovine; 5) princip prema kojem izuzetna ograničenja legitimne upotrebe imovine zahtevaju poseban naslov kao što je ugovor ili zakon o posebnom običaju, budući da ta ograničenja odstupaju od opšteg pravila i, 6) princip prema kojem objekti kroz koje prolazi granična linija (kao što su potoci, bare, reke i jezera), prirodno su pogodni za zajedničku upotrebu, a ne za upotrebu zasnovanu na političkim podelama, te svako od vlasnika može koristiti ove objekte u meri u kojoj već postojeća ili potencijalna legitimna upotreba od strane drugih vlasnika neće biti ograničena niti onemogućena. Sledstveno, korišćenje teritorije koja pripada drugoj državi, zavisi od diskrecionog prava teritorijalnog suverena. V. Max Huber, „Ein Beitrag zur Lehre von der Gebietshoheit an Grenzflüssen“, *Zeitschrift für Völkerrecht und Bundesstaatsrecht*, Vol. 1, 1907, 219–220.

davanje dozvole drugoj državi da koristi njenu teritoriju protiv suseda ili drugih država. Primena principa dobrosusedstva u ovom kontekstu pretpostavlja obavezu da se ne nanosi materijalna ili nematerijalna šteta na teritoriji susednih država u najraznovrsnijim oblastima (počev od životne sredine do zaštite ljudskih i manjinskih prava).⁴⁶ U doktrini međunarodnog prava, u tom smislu, razlikuju se tri različite vrste štetnih prekograničnih mešanja u odnosima između susednih država koja su zabranjena principom dobrosusedstva i to, političko, jurisdikcijsko i materijalno mešanje.⁴⁷

Politička mešanja označavaju zadiranja država u unutrašnji politički sistem susedne države. Država čini nezakonito političko mešanje ako pokušava da direktno ili indirektno podrži opozicione grupe na teritoriji susedne države s ciljem izazivanja nereda ili čak rušenja državnog poretka. Isto važi i ako država vrši subverzivnu propagandu u susednoj državi. Međutim, iz međunarodne prakse proizilazi određena nedoumica, da li takva nezakonita politička mešanja između susednih država zahtevaju i posebnu zaštitu principa dobrosusedstva pošto su već zabranjena opštim principom neintervencije?

Jurisdikciona mešanja usko su povezana sa političkim mešanjima. Ona se shvataju kao državni akti ili aktivnosti privatnih lica koje države tolerišu i koje nezakonito ograničavaju nadležnosti susednih država. Primeri ove kategorije mešanja u međunarodnoj praksi uključuju, između ostalog, ispaljivanje projektila preko

⁴⁶ Dobar primer iz prakse u tom pogledu odnosi se na Ugovor iz Mاستrihta kojim je stvorena Evropska unija. Njime se uspostavljaju eksteritorijalne obaveze država članica da spreče pretnje ili potencijalne pretnje od ozbiljnog kršenja ekonomskih, socijalnih ili kulturnih prava. Nedostatak pune bezbednosti nije dovoljan razlog prema ovom Ugovoru za neprimenjivanje pravnih lekova i preventivnih mera, odnosno za mešanje u unutrašnje poslove. V. Olivier De Schutter, Asbjørn Eide, Ashfaq Khalfan, Marcos Orellana, Margot E. Salomon, Ian Seiderman, „Commentary to the Maastricht Principles on Extraterritorial Obligations of States in the Area of Economic, Social and Cultural Rights“, *Human Rights Quarterly*, Vol. 34, 2012, 1114–1115. Nepoštovanje ljudskih prava pod izgovorom da to pitanje spada u isključivu nadležnost povlači međunarodnopravnu odgovornost država. V. Felipe Gómez Isa, „International Protection of Human Rights“, *International Protection of Human Rights: Achievements and Challenges* (eds. F. G. Isa & K. de Feyter), University of Deusto, Bilbao, 2006, 31. U pogledu zaštite manjina, međunarodna praksa nameće negativnu obavezu susednim državama da se uzdrže od aktivnosti nasilne asimilacije ili diskriminacije, što *per se*, povlači i preduzimanje određenih pozitivnih mera koje se odnose na postizanje stvarne ravnopravnosti između manjinskih i većinskih naroda. V. *Minority Schools of Albania*, Advisory Opinion, *PCIJ Reports*, Series A/B No 64, 1995, 17. U Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina Saveta Evrope iz 1995. godine, preduzimanje navedenih pozitivnih mera objašnjava se činjenicom da mere treba da budu odgovarajuće, tj. u skladu sa principom proporcionalnosti kako bi se izbegla povreda prava drugih i njihova diskriminacija. V. Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina sa obrazloženjem, Evropski savet, 2019, 20, <https://rm.coe.int/okvirna-konvencija-za-zastitu-nacionalnih-manjina/168094dfe6>, 3. 9. 2024.

⁴⁷ F. A. von der Heydte, op. cit., 133–145.

državne granice, privlačenje lica sa teritorije susednih država u nameri da se izvrši njihovo hapšenje na sopstvenoj teritoriji, davanje dozvole prelaska državne granice iregularnim migrantima, neosnovano proterivanje stranaca, i dr. Generalno uzevši, principi susedskog prava (*Droit de voisinage*, *Voikerehtliches Nachbarrecht*, *Neighborhood law*), zabranjuju državama da se pozivanjem na sopstveni suverenitet ponašaju suprotno teritorijalnoj nadležnosti susednih država.⁴⁸

Materijalna mešanja su mnogo relevantnija u današnjim odnosima između susednih država od dva poslednja pomenuta uplitanja. Ona obuhvataju sve aktivnosti koje preduzima ili toleriše država na sopstvenoj teritoriji, a koja uzrokuju ili mogu uzrokovati značajne štete na teritoriji susedne države. Obaveza da se uzdrži ili spreči takvo mešanje je najznačajnija manifestacija opšteg principa dobrosusedstva prema kome se ostvaruje pravo države na teritorijalni integritet. Materijalna mešanja ispoljavaju se uglavnom u oblastima zaštite životne sredine (zajedničkog korišćenja prirodnih resursa i rešavanja problema prekograničnog i međunarodnog zagađenja). Ovo pravilo dobrosusedstva zabranjuje sve aktivnosti koje sa sobom povlače eksteritorijalne efekte na susedne države, kao što su prekogranični prodori isparenja, prašine, gasa ili radijacije, kao i promene tla i vode koje izazivaju ozbiljnu opasnost po ljudsko zdravlje, a potom i značajne štete živim resursima i eko-sistemima.⁴⁹ Države koje su obuhvaćene zabranom dužne su da se u svojim međusobnim odnosima pridržavaju principa prevencije, predostrožnosti, kao i zajedničke podeljene odgovornosti.⁵⁰

U nekim specifičnim slučajevima, kao što su slučajevi gde više država deli međunarodne vodotokove ili gde više država trpi štete zbog dalekosežnog prekograničnog zagađenja, kriterijum geografske povezanosti ili blizine nema odlučujući uticaj na primenu principa dobrosusedstva. Naime, u savremenoj međunarodnoj pravnoj doktrini sve više prevladava mišljenje da pojam „susedstva“ valja proširiti na sve države koje pripadaju određenom međunarodnom sistemu vodotokova ili čija je teritorija izložena prekograničnom zagađenju. Dobrosusedstvo danas po svojoj prilici predstavlja dobro utvrđeno pravilo običajnog prava, iako je u praksi postavljeno kao prilično apstraktan princip međunarodnog prava. To naravno ne znači da princip dobrosusedstva ne može postati operativno pravilo pomoću kojeg je moguće interpretirati odredbe međunarodnih ugovora, kada je to njima predviđeno

⁴⁸ Hersch Lauterpacht, *Function of Law in the International Community*, Clarendon Press, Oxford, 1933, 289.

⁴⁹ U. Beyerlin, op. cit., 540; Tadeusz Gadkowski, „The Principle of Good-Neighbourliness in International Nuclear Law“, *Adam Mickiewicz University Law Review*, 1997, 266–285.

⁵⁰ Dragoljub Todić, Mihajlo Vučić, *Prirodni resursi: između prava i konflikta*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2022, 149–158.

kao mogućnost. Pored toga, princip dobrosusedstva mogao bi biti primenjen u praksi na način kojim se manifestuje njegova stvarna priroda iz koje proizilaze određena pravila ponašanja u međunarodnim odnosima koja predstavljaju deo međunarodnog običajnog prava.

Princip dobrosusedstva usko je povezan sa principom: *Sic utere tuo alieno non leades* tj. sa konceptom zloupotrebe prava. Međutim, princip dobrosusedstva i koncept zloupotrebe prava ne mogu se u potpunosti poistovetiti, iako se često ne razlikuju u međunarodnoj pravnoj praksi. Koncept zloupotrebe prava naglašava restriktivni aspekt korišćenja teritorijalnih prava država po kojem se sopstveno pravo ne može koristiti na štetu drugoga (*Qui jure suo utitur alteri non laedit*).⁵¹ S druge strane, dobrosusedstvo znači da svaka država mora da se uzdrži od određenih štetnih aktivnosti na sopstvenoj teritoriji ili da ne vrši aktivnosti koje nanose značajne povrede na teritoriji susednih država.⁵² Pojam zloupotrebe prava razlikuje se od dobrosusedstva utoliko što se zloupotreba prava odnosi samo na korišćenje postojećih subjektivnih prava, dok se dobrosusedstvo odnosi na određena specifična prava i obaveze u odnosima između susednih država. Princip dobrosusedstva uspostavlja recipročna pravila ponašanja država samo u vezi sa određenim korišćenjem sopstvene teritorije. Obaveze koje proizilaze iz ovog principa sledstveno se mogu poistovetiti sa negativnim službenostima (koje se razlikuju od pozitivnih službenosti koje dozvoljavaju državi da vrši određene radnje na teritoriji druge države).⁵³

⁵¹ U međunarodnom pravu odavno je napuštena tzv. *Harmonova doktorina* promovisana 1895. godine povodom spora SAD i Meksika oko korišćenja voda reke Rio Grande. Harmon, koji je bio ministar pravde SAD, smatrao je da SAD nisu dužne da svojim stanovnicima zabrane upotrebu vodnog toka reke Rio Grande koji protiče kroz njihovu teritoriju, čak i ako tim činom dođe do smanjenja količine vode za države koje se nalaze nizvodno. Prema ovoj doktrini, država pozivajući se na sopstveni suverenitet slobodna je da postupa i preuzima različite aktivnosti na delu međunarodne reke koja protiče kroz njenu teritoriju. Ovakvo stanovište je odbačeno prema pozitivnom međunarodnom pravu, budući da se smatra da je država odgovorna za štete koje pričini drugim državama preduzimanjem ili popuštanjem određenih aktivnosti na sopstvenoj teritoriji. V. Boris Krivokapić, *Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa*, Službeni glasnik, Beograd, 2010, 324.

⁵² Ranier Hofmann, „Refugee-Generating Policies and the Law of State Responsibility“, *Zeitschrift für Ausländisches Öffentliches Recht und Völkerrecht*, Vol. 45, 1985, 707.

⁵³ U. Beyerlin, op. cit., 539. U međunarodnom pravu, pozitivne službenosti daju pravo titularu da neposredno izvlači koristi (npr. pravo podizanja postrojenja i uređaja, pravo ribarenja, pravo izgradnje železnica i uspostave carinarnica, pravo slobodnih zona, pravo prolaza oružanih trupa – *droit de tate*, itd.). S druge strane, negativne službenosti označavaju obavezu odricanja od prava ili nečinjenje iz „sopstvene koristi“ (npr. odricanje od vršenja jurisdikcije nad licima i imovinom stranih kompanija, demilitarizacija i odricanja od podizanja fortifikacijskih objekata na

Pravni domašaj principa dobrosusedstva u međunarodnoj praksi očituje se i kroz obavezu država da preduzmu mere za otklanjanje ili smanjenje štete nanete susjednim državama.⁵⁴ Države u tom pogledu imaju obavezu dužne pažnje ili revnosti tj. savesnog i razumnog postupanja koje podrazumeva preduzimanje preventivnih mera kako bi se sprečile ili minimizirale ozbiljne i nepovratne štete.⁵⁵ Ova obaveza koja je ponovljena u mnogim međunarodnim instrumentima, kao i u raznovrsnoj međunarodnoj jurisprudenciji, predstavlja deo međunarodnog običajnog prava.⁵⁶

Uz navedenu obavezu, države imaju obavezu informisanja, konsultacija i pregovaranja sa susjednim državama. U tom smislu, države pre otpočinjanja aktivnosti koje bi mogle stvoriti značajan rizik od prekograničnog zagađenja, imaju obavezu da pruže susjednim državama odgovarajuće informacije. Pored toga, države su dužne da stupe u konsultacije i pregovore sa drugim državama koje će verovatno biti pogođene, kako bi se dogovorile o merama za sprečavanje značajne prekogranične štete ili smanjenje postojećeg rizika. Obaveza prethodnog informisanja, konsultacija i pregovaranja razvijena je kroz međunarodnu jurisprudenciju. Obično je

sopstvenoj teritoriji, i dr.). V. Duško Dimitrijević, *Međunarodnopravno regulisanje teritorije država*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008, 97–101.

⁵⁴ Kenneth B. Hoffman, „State Responsibility in International Law and Transboundary Pollution Injuries“, *International & Comparative Law Quarterly*, Vol. 25, 1976, 509–542.

⁵⁵ Commentaries to the Draft Articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities, *Report of the International Law Commission*, Fifty-Third Session, UN GAOR, 56 Sess, Supp. No. 10, UN Doc A/56/10, 2001, 377.

⁵⁶ Tako, princip prevencije sadržan je u Stokholmskoj deklaraciji u kojoj se potvrđuje suvereno pravo država da iskorišćavaju vlastite resurse ali i da snose odgovornost za aktivnosti pod njihovom jurisdikcijom ili kontrolom koje mogu prouzrokovati štetu životnoj sredini drugih država ili izvan granica njihove nacionalne jurisdikcije. V. Report of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, June 15–16, 1972. U *Smelter Case* između Sjedinjenih Država i Kanade, arbitraža je donela odluku kojom se potvrđuje da postoji obaveza država da ne izazivaju prekograničnu štetu po životnu sredinu. Ova obaveza u međunarodnoj praksi često se poistovećuje sa preventivnim principom 21/2 koji se zasniva na principu 21 iz Stokholmske deklaracije i principu 2 iz Deklaracije o životnoj sredini i razvoju Ujedinjenih nacija iz 1992. godine (tzv. Deklaracije iz Rija). Oba principa obezbeđuju da države snose odgovornost da aktivnosti u okviru njihove jurisdikcije ili kontrole ne prouzrokuju ozbiljnu štetu životnoj sredini drugih država. V. Trail Smelter Arbitration, *United Nations Reports of International Arbitral Awards*, Vol. 3, 1941, 1905. U savetodavnom mišljenju povodom zakonitosti pretnje ili upotrebe nuklearnog oružja, Međunarodni sud pravde ponovio je postojanje navedene obaveze države u kontekstu međunarodnog prava koji se odnosi na životnu sredinu. V. *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, *International Court of Justice Reports*, 1996, 241–242, para. 29. Postojanje obaveze potvrđeno je i u slučaju nuklearnih proba gde je Međunarodni sud pravde konstatovano da obaveza predstavlja deo međunarodnog običajnog prava. V. *Nuclear Test Case (New Zealand v. France)*, *International Court of Justice Reports*, 1995, 288.

u odlukama nadležnih pravosudnih tela ova obaveza obrazlagana u kontekstu međunarodne pravne obaveze saradnje država u dobroj veri.⁵⁷

U međunarodnoj praksi princip dobrosusedstva upotpunjen je obavezom tolerancije u slučajevima gde je pretrpljena šteta takva da ne povlači međunarodnu pravnu odgovornost. Budući da ozbiljnost pričinjene štete ili minimalnog praga koji je potreban za pozivanje država na međunarodnu pravnu odgovornost nije unapred određena, ovo pitanje će biti često predmet pojedinačne rasprave koja zavisi od okolnosti slučaja.⁵⁸

Posebnu obavezu u okviru primene principa dobrosusedstva predstavlja obaveza uzdržavanja od radnji koje bi mogle da pogoršaju situaciju ili spor između susednih država. U tom smislu države imaju obavezu da preduzmu mere za postepeno ublažavanje takvih situacija ili sporova. Ta obaveza proizilazi iz obaveze mirnog rešavanja sporova koja je inkorporisana u Povelji Ujedinjenih nacija i Deklaraciji o prijateljskim odnosima.⁵⁹ Rešavanje konfliktnih situacija ili sporova pretpostavlja suverenu jednakost država i slobodan izbor sredstava.⁶⁰

U cilju razvoja međunarodne saradnje, princip dobrosusedstva obuhvata još i obavezu preduzimanja mera za unapređenje i razvoj prijateljskih odnosa.⁶¹ Iako je ova obaveza postavljena dosta široko (s obzirom na različite aspekte razvoja

⁵⁷ Corfu Channel (*United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania*), Judgment, *International Court of Justice Reports*, 1949, 22; V. Vukasović, „Prirodni resursi koji dele dve ili više država – međunarodnopravno regulisanje“, *Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu*, za 1978, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1979, 504, i dalje.

⁵⁸ Xue Haqin, *Transboundary Damage in International Law*, CUP, Cambridge, 2003, 158–165. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, *ILC Yearbook*, Part Two, Vol. II, 2001, 30–77.

⁵⁹ U skladu sa prirodom sistema kolektivne bezbednosti Ujedinjenih nacija, Savet bezbednosti ima funkcionalno ovlašćenje da ispita svaku situaciju i spor, a potom i da pomogne iznalaženju odgovarajućih rešenja. Prema čl. 33, 36. i 37. Povelje, mirno rešavanje primenjuje se na „sporove ili situacija čije trajanje može da ugrozi održanje međunarodnog mira i bezbednosti“. Povelja ne razrađuje šta konkretno sporove razdvaja od situacija, ostavljajući Savetu bezbednosti da u svakom konkretnom slučaju o tome odluči. V. Duško Dimitrijević, *Refoma Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009, 49–59.

⁶⁰ U Manilskoj deklaraciji o mirnom rešavanju međunarodnih sporova koju je pripremio Specijalni komitet za Povelju Ujedinjenih nacija, naglašava se da je slobodan izbor sredstava za rešavanje međunarodnih sporova u skladu sa obavezama iz Povelje Ujedinjenih nacija i sa principima pravde i međunarodnog prava. Deklaracija reafirmiše dužnost država uključenih u međunarodne sporove da nastave sa poštovanjem principa međunarodnog prava u njihovim međusobnim odnosima. V. Manila Declaration on the Peaceful Settlement of International Disputes, United Nations General Assembly Resolution 37/590, November 15, 1982.

⁶¹ Elena Basheska, *The good neighbourliness principle in EU law*, University of Groningen, Groningen, 2014, 26–39.

prijateljskih odnosa), njome se ističe značaj višestruke saradnje država radi jačanja dobrosusedskih odnosa. Dobrosusedski odnosi pritom ne mogu biti u zavisnosti od činjenice kojim društvenim, političkim i ekonomskim sistemima susedne države inkliniraju, već od fakta da li je dobrosusedskim odnosima moguće otkloniti koliziju između državnih i međunarodnih nadležnosti vezanih za regulisanje međusobnih odnosa. U tom smislu, princip dobrosusedstva se pojavljuje u okvirima principa međunarodnog prava o ljudskim pravima i nešto šireg principa miroljubive koegzistencije koji treba da osigura demokratizaciju međunarodnih odnosa i izgradnju novog pravednijeg svetskog poretka.⁶²

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Nakon što je Konferencija Ujedinjenih nacija 1972. godine, usvojila Stokholmsku deklaraciju o čovekovoj sredini, kojom je potvrđen princip dobrosusedstva, Generalna skupština je s početka osamdesetih godina 20. veka započela debatu o principu dobrosusedstva u cilju jačanja i daljeg razvoja njegovog sadržaja i pronalaženja načina i sredstava za poboljšanje njegove efikasnosti u međunarodnoj praksi. Ova debata, kao i rad na njegovom preciziranju i razvoju u okviru Pododbora Generalne skupštine međutim, nije doveo do toga da princip dobrosusedstva stekne jednak status kao principi prijateljskih odnosa i saradnje među državama. Iz tog razloga, dobrosusedstvo je razmatrano u mnogo širem kontekstu od konteksta međunarodnog prava životne sredine u okviru kojeg je bio prvobitno profilisan, a što je rezultiralo time da određeni principi koji su bili duboko ugrađeni u same temelje opšteg međunarodnog prava budu kasnije objedinjeni u principe spoljnopolitičkog delovanja susednih država.⁶³

⁶² Endre Ustor, „The Principle of Co-operation among States and the Development of International Law“, *Questions of International Law* (eds. Hungarian Branch of ILA), Progresprint, Budapest, 1971, 245 i dalje; Dumitrita Florea, Narcisa Gales, „Affirming the Principle of Good Neighborliness in International Relations“, *Logos Universality Mentality Education Novelty: Law*, 2020, No. 2, Vol. 8, 6; Duško Dimitrijević, „The Struggle for a New International Economic Order“, *Revista Política Internacional*, No. 3, Vol. 5, 2023, 6–21.

⁶³ Jedan od rezultata tzv. Samita o Zemlji u Rijju (Konferencije Ujedinjenih nacija o životnoj sredini i razvoju – UNCED), iz 1992. godine, bila je Deklaracija o životnoj sredini i razvoju sa 27 principa povezanih sa konceptom održivog razvoja. U njoj se potvrđuje potreba za nadogradnjom Stokholmske deklaracije, „s ciljem uspostavljanja novog i pravičnog partnerstva kroz stvaranje novih nivoa saradnje među državama“. V. James Crawford, *Brownlie's Principles of International Law*, University of Cambridge, Cambridge, 2008, 356. U Deklaraciji se predviđa pravo na održivi razvoj koje bi trebalo biti ispunjeno tako, da jednako zadovoljava potrebe razvoja i zaštite okoline sadašnjih i budućih generacija. V. Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u

To se prevashodno odnosilo na principe sadržane u Povelji Ujedinjenih nacija koji su prethodnih decenija progresivno razvijani u međunarodnoj praksi, a čiji je pravni izraz bio dopunjen kroz usvajanje mnogobrojnih međunarodnih pravnih instrumenata poput Deklaracije o prijateljskim odnosima iz 1970. godine. Ako se uzme u obzir da je princip dobrosusedstva od Drugog svetskog rata do danas našao široko polje primene u oblasti politike, trgovine, industrije, poljoprivrede, nauke i tehnologije, zaštite životne sredine, zaštite ljudskih i manjinskih prava, pravosudne i kulturne saradnje, kao i u mnogim drugim oblastima međunarodne saradnje, jasno je da se njegov pravni sadržaj vremenom proširivao i upotpunjavao, te da je pored principa zabrane upotrebe sile ili pretnje, mirnog rešavanja međunarodnih sporova, neintervencije, ravnopravnosti i samoopredeljenja naroda, suverene jednakosti i izvršavanja međunarodno preuzetih obaveza u dobroj veri obuhvatio i druge principe poput principa odgovornosti država za protivpravne akte.

Takođe je jasno i da je princip dobrosusedstva u prethodnom periodu delovanja u međunarodnim odnosima anticipirao i konkretne dužnosti koje susedne države moraju da poštuju, a koje se *lato sensu*, odnose i na sve druge države nevezano od njihove geografske blizine i povezanosti ili od političkog, pravnog, ekonomskog ili kulturnog sistema kojem pripadaju. Ove dužnosti obuhvataju obavezu država da se uzdrže od aktivnosti koje mogu imati štetne posledice na teritoriji drugih država, potom obavezu država da preduzmu mere za otklanjanje ili smanjenje štete nanete drugim državama, zatim još i obavezu informisanja, konsultacija i pregovaranja, kao i obavezu tolerancije i uzdržavanja od radnji koje bi mogle pogoršati situaciju ili spor između država. Uz navedene, posebno važna za razvoj dobrosusedskih odnosa jeste i obaveza unapređenja i razvoja prijateljskih odnosa koja predstavlja model za realizaciju međunarodnih odnosa kojim se obezbeđuje razvoj i ekonomski i socijalni napredak susednih država u cilju osiguranja mirnog suživota, dijaloga, razumevanja i saradnje. Budući da se princip dobrosusedstva može primeniti gotovo u svim oblastima međunarodnog života gde se ispoljavaju međusobna prava i obaveze država, njegov pravni sadržaj ne može biti ograničen isključivo navedenim principima i obavezama, već ostaje nadalje u korelaciji sa razvojem međunarodnih odnosa i međunarodnog prava.

Beogradu, Beograd, 2020, 679. Nakon Samita u Riju, međunarodna zajednica se ponovo sastala 2002. godine na Međunarodnom samitu o održivom razvoju kako bi razmotrila napredak u implementaciji Agende 21 i postizanju održivog razvoja. Posle dužih rasprava u Ujedinjenim nacijama, Generalna skupština je donela Agendu za održivi razvoj, kojom je formulisala 17 ciljeva koje svet treba da postigne do 2030. godine, kroz razvoj prijateljskih odnosa i saradnje. V. United Nations General Assembly Resolution: Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, 70th Session, A/RES/70/1, September 25, 2015.

Dr. DUŠKO DIMITRIJEVIĆ
Professorial Fellow, Institute of International
Politics and Economics, Belgrade

PRINCIPLE OF GOOD NEIGHBOURLINESS IN INTERNATIONAL LAW

Summary

Any serious analysis of international relations that reflects good neighbourliness presupposes the existence of states and international rules that regulate their mutual relations. Neighbourly relations between countries are more complex today than they were in the past. This is especially important, considering that neighbouring countries often share common values, such as water courses, energy and mineral resources, biological treasures, cultural heritage, etc. Neighbouring countries often share a common historical destiny and face common dangers such as wars and natural disasters. Closer cooperation between neighbouring countries has therefore become imperative for their continued survival and vibrant development. The concept of neighbourhood is no longer limited solely by geographical proximity, but, in view of social development, is increasingly moving towards interdependence that refers to the entire world, in which there is globalization and the connection of the most diverse areas of interstate relations, which are becoming more and more complex with the increased number of international subjects on the international political scene. As a result, the principle of good neighbourliness is transformed into a general legal principle or a customary rule that denotes a broad model of behaviour that should enable peaceful coexistence, friendly dialogue, understanding and cooperation between states.

Key words: principle of good neighbourliness, international law, international relations, United Nations

Literatura

- Andrassy J., „International Relations between Neighbouring States“, *Recueil des Cours, Académie de Droit International*, Vol. 79/II, La Haye, 1951.
- Arango-Ruiz G., „Friendly Relations Resolution“, *Encyclopedia of Public International Law* (ed. R. Bernhardt), Elsevier, Amsterdam / Laussane / New York / Oxford / Shannon / Singapore / Tokyo, Vol. II, 1995.
- Basheska E., *The good neighbourliness principle in EU law*, University of Groningen, Groningen, 2014.
- Beyerlin U., Neighbour States, *Encyclopedia of Public International Law* (ed. R. Bernhardt), Elsevier, Amsterdam / Laussane / New York / Oxford / Shannon / Singapore / Tokyo, Vol. III, 1997.
- Cot J. P., Pellet A., Forteau M., *La Charte des Nations Unies: Commentaire article par article*, Economica, Paris 2005.
- Crawford J., *Brownlie's Principles of International Law*, University of Cambridge, Cambridge, 2008.

- De Schutter O., Eide A., Khalfan A., Orellana M., Salomon M. E., Seiderman I., „Commentary to the Maastricht Principles on Extraterritorial Obligations of States in the Area of Economic, Social and Cultural Rights“, *Human Rights Quarterly*, Vol. 34, 2012.
- Degan V. Đ., „Opća načela prava u međunarodnom pravu“, *Prinosi*, Zagreb, br. 20, 1984.
- Dimić Lj., „Josip Broz Tito and the beginnings of the Non-Aligned-Movement“, *The 60th Anniversary of the Non-Aligned Movement* (eds. D. Dimitrijević, J. Čavoški), Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2021.
- Dimitrijević D., „Principle of Good-Neighbourliness in International Law“, *Neighbour and Neighbourhood* (eds. D. Furuya, R. Momose), Research Institute for World Languages, Osaka University, Vol. 11, 2010.
- Dimitrijević D., „Ka pravednijem svetskom ekonomskom poretku - od ideje do realizacije“, *Međunarodni pravni odnosi i pravda* (ed. J. Perović Vujačić), Kopaonička škola prirodnog prava – Slobodan Perović, Beograd, br. 3, Vol. 36, 2023.
- Dimitrijević D., *Međunarodnopravno regulisanje teritorije država*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008.
- Dimitrijević D., *Refoma Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009.
- Dimitrijević D., „Pravo na samoodbranu u funkciji očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti“, *Srpska politička misao*, br. 3, Vol. 37, 2012.
- Dimitrijević D., „Agresija – zločin protiv svetskog mira“, *Međunarodno javno i krivično pravo u 21. veku* (ed. Nogo S.), Liber Amicorum prof. dr Milenko Kreća, Udruženje za međunarodno krivično pravo, Intermex, Beograd.
- Dimitrijević D., „The Struggle for a New International Economic Order“, *Revista Política Internacional*, No. 3, Vol. 5, 2023.
- Florea D., Gales N., „Affirming the Principle of Good Neighborliness in International Relations“, *Logos Universality Mentality Education Novelty: Law*, No. 2, Vol. 8, 2020.
- Galtung J., „Violence, Peace, and Peace Research“, *Journal of Peace Research*, No. 3, Vol. 6, 1969.
- Gadkowski T., „The Principle of Good-Neighbourliness in International Nuclear Law“, *Adam Mickiewicz University Law Review*, 1997.
- Goldie L. F. E., „Special Régimes and Pre-Emptive Activities in International Law“, *International & Comparative Law Quarterly*, No. 3, Vol. 11, 1962.
- Goldie L. F. E., „Development of an International Environmental Law – an Appraisal“, *Law, Institutions and the Global Environment* (ed. J. Lawrence Hargrove), Oceana Publications, Dobbs Ferry / A.W. Sijthoff, Leiden, 1972.
- Handl G., „Territorial Sovereignty and the Problem of Transnational Pollution“, *American Journal of International Law*, Vol. 69, 1975.
- Haqin X., *Transboundary Damage in International Law*, CUP, Cambridge, 2003.

- Heydte F. A. „Das Prinzip der guten Nachbarschaft im Völkerrecht“, *Völkerrecht und rechtliches Weltbild: Festschrift für Alfred Verdross* (eds. F. A. von der Heydte et al.), Springer Verlag, Vienna, 1960.
- Hoffman K. B., „State Responsibility in International Law and Transboundary Pollution Injuries“, *International & Comparative Law Quarterly*, Vol. 25, 1976.
- Hofmann R., „Refugee-Generating Policies and the Law of State Responsibility“, *Zeitschrift für Ausländisches Öffentliches Recht und Völkerrecht*, Vol. 45, 1985.
- Huber M., „Ein Beitrag zur Lehre von der Gebietshoheit an Grenzflüssen“, *Zeitschrift für Völkerrecht und Bundesstaatsrecht*, Vol. 1, 1907.
- Hutter H., *Politics as Friendship: The Origins of Classical Notions of Politics in the Theory and Practice of Friendship*, Wilfrid Laurier UP, Waterloo, 1978.
- Isa F. G., „International Protection of Human Rights“, *International Protection of Human Rights: Achievements and Challenges* (eds. F. G. Isa & K. de Feyter), University of Deusto, Bilbao, 2006.
- Jenks C.W., *Law in the World Community*, David McKay, New York, 1967.
- Kalicka-Mikołajczyk A., „The Good Neighbourliness Principle in Relations Between the European Union and its Eastern European Neighbours“, *Adam Mickiewicz University Law Review*, No. 9, 2019.
- Kelsen H., *Das problem der Souveränität die theorie des Volkrechts: Beitrag zu einer Reinen Rechtslehre*, Tübingen, Mohr, 1920.
- Kelsen H., *The Law of the United Nations: A Critical Analyses of its Fundamental Problems*, Stevens and Sons, London, 1951.
- Korowicz M. S., „Some Present Aspect of Sovereignty in International Law“, *Recueil des Cours, Académie de Droit International*, Vol. I, La Haye, 1961.
- Kreća M., *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2020.
- Krivokapić B., *Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa*, Službeni glasnik, Beograd, 2010.
- Lauterpacht H., *Function of Law in the Internatienal Community*, Clarendon Press, Oxford, 1933.
- McWhinney D., *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*, United Nations Audiovisual Library of International Law, New York, 2008.
- McWhinney E., „Friendly Relations and Co-operation among States: Debate at the Twentieth General Assembly, United Nations“, *American Journal of International Law*, Vol. 60, 1966.
- Ninčić Đ., *Problem suverenosti u Povelji i praksi Ujedinjenih nacija*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1967.
- Quoc Dinh N., *Droit International Public*, Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris, 1994.

- Potter P. B., „Development de l'organisation internationale (1815–1914)“, *Recueil des Cours, Académie de Droit International*, Vol. 64, La Haye, 1938.
- Roosevelt F. D., *First Inaugural Address*, Washington DC, March 4 1933.
- Simma B., Khan D. E., Nolte G., Paulus A., *The Charter of the United Nations: A Commentary*, Vol. 1, Oxford University Press, Oxford, 2012.
- Sucharitkul S., „The Principles of Good-Neighbourliness in International Law“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, No. 1–2, Vol. 43, 1996.
- Sucharitkul S., „The Principles of Good-Neighbourliness in International Law“, *GGU Law Digital Commons*, Paper 559, Golden Gate University School of Law, 1996.
- Szegö H. B., *The International Legal Content of the Right of Self-Determination as Reflected by the Desintegration of the Colonial System*, Questions of International Law, Budapest, 1966.
- Todić D., Vučić, M., *Prirodni resursi: između prava i konflikta*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2022.
- Trindade A. A. C., *International Law for Humankind – Towards a New Jus Gentium*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2013.
- Šahović M., „Codification des principes du droit international des relations amicales et de la co-opération entre les Etats“, *Recueil des Cours, Académie de Droit International*, La Haye, Vol. 137/III, 1972.
- Šahović M., *Putevi savremenog razvoja međunarodnog prava*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1969.
- Škrabalo I., „Pravo naroda na samoodređenje i međunarodna zajednica“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, br. 1–2, 1976.
- Ustor E., „The Principle of Co-operation among States and the Development of International Law“, *Questions of International Law* (eds. Hungarian Branch of ILA), Progresprint, Budapest, 1971.
- Verdross A., *Völkerrecht*, Springer, Vienna, 1964.
- Visscher C., *Théories et réalités en droit international public*, Pédone, Paris, 1953.
- Vukasović V., „Prirodni resursi koji dele dve ili više država – međunarodnopravno regulisanje“, *Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu*, za 1978, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1979.

ORIGINALAN NAUČNI RAD